

КВАЛІФІКАЦІЯ ЗЛОЧИНІВ, ПРЕДМЕТОМ АБО ЗАСОБОМ ЯКИХ Є ОФІЦІЙНИЙ ДОКУМЕНТ

Інформаційний вибух, що зараз спостерігається у світі, диктує державі необхідність запровадження нових інформаційних технологій, зокрема, в сферу управління. Водночас матеріально-технічна, економічна, правова, кадрова бази, що регулюють електронний обіг офіційної інформації, не досягли рівня, за якого можливо відмовитися від використання історично і практично перевіреного паперового документообігу. Документи виконують величезну роль у всіх сферах державного, суспільно-політичного, господарського і культурного життя нашого суспільства, вони є необхідним елементом у правозахисній та правозастосовній діяльності держави і передумовою нормального функціонування органів управління [1, 479].

Управлінське значення офіційних документів є досить серйозним, наслідки незаконного використання повноважень у сфері документообігу настільки суспільно небезпечні, що держава охороняє його кримінально-правовими засобами. Проте тривала невизначеність на практиці поняття офіційного документа істотно ускладнює захист від злочинних посягань, коли предметом чи засобом злочину є такий документ.

Предметами злочинів проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян виступають документи, різні за своїм правовим статусом: офіційний або приватний документ (ч. 1 ст. 357 КК України «Викрадення, привласнення, вимагання документів, штампів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем»); особливо важливий документ (ч. 2 ст. 357 КК); паспорт або інший важливий особистий документ (ч. 3 ст. 357 КК); посвідчення або інший документ, який видається чи посвідчується підприємством, установою, організацією, громадянином-підприємцем, приватним нотаріусом, аудитором чи іншою особою, яка має право видавати чи посвідчувати такі документи, і який надає права або звільняє від обов'язків (ч. 1 ст. 358 «Підроблення документів, печаток, штампів та бланків, їх збут, використання підроблених документів»); підроблений документ (ч. 3 ст. 358 КК).

Документ – це створений людиною матеріальний носій, на якому інформація відображена у

вигляді символів і сигналів і який призначений для зберігання і передачі в часі і просторі [2, 44]. Визначення офіційного документа є в Державному стандарті Російської Федерації Р 51141–98 «Діловодство і архівна справа. Терміни і визначення», затвердженому Ухвалою Держстандарту РФ від 27 лютого 1998 р.: «офіційний документ: документ, створений юридичною або фізичною особою, оформлений і засвідчений в установленому порядку» (*пер. авт.*) [3]. В коментарі до кримінального кодексу зазначається, що документи, штампи і печатки визнаються офіційними, якщо їх зміст стосується відносин, врегульованих правом, і якщо вони видаються або використовуються у встановленому законодавством порядку для посвідчення конкретних подій і фактів, що мають юридичне значення. Офіційні документи можуть походити від органів державної влади та органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, громадян-підприємців, нотаріусів, інших осіб, які мають право видавати або посвідчувати такі документи. Офіційні документи за формою повинні бути складені належним чином і мати необхідні реквізити – відбиток печатки, підпис, номер, дату тощо. Офіційними слід визнавати також документи приватних осіб за умови, що вони нотаріально посвідчені або передані громадянами для зберігання чи використання на підприємства, в установи або організації (наприклад, приватизаційні сертифікати) [4].

Якщо звернутися до нормативно-правового акту Міністерства внутрішніх справ України – Інструкції «Про вимоги щодо оформлення документів у системі МВС України», то *офіційний документ* визначений там як *документ, створений організацією або посадовою особою й оформлений заведеним порядком* [5].

Суворого переліку офіційних документів не існує, нормативними актами передбачені такі їх види: закони, вироки, інші тексти законодавчого, адміністративного і судового характеру, а також їх офіційні переклади; нормативний правовий акт; архівна довідка; ліцензія; дозвіл; тимчасовий дозвіл; атестат акредитації; доповідь та інші. У Законі РФ «Про обов'язковий примірник документів», наприклад, до офіційних документів віднесені: твори друку, опубліковані від імені

органів законодавчої, виконавчої і судової влади, які мають законодавчий, нормативний, директивний або інформаційний характер, хоча у формально ідентичному Законі України «Про обов'язковий примірник документів» від 09 квітня 1999 р. не розкривається зміст і не визначаються види офіційного документа. Наведені вище визначення не є вичерпними і повними, тому для цілей кримінального права не можуть бути застосовані.

У різний час вчені-юристи визнавали за офіційні документи, які можуть бути предметами злочинів, штампи і печатки, які видаються для посвідчення фактів, що мають юридичне значення, тільки державними або громадськими підприємствами, установами або організаціями — ч. 1 ст. 357 КК [6, 632] і документи, які виходять від службових осіб, що їх склали або видали від імені державних органів, а також установ, підприємств і організацій незалежно від форм власності — ч. 1 ст. 366 КК. До таких документів належать також документи, які виходять від приватних осіб і перебувають у віданні державних чи громадських організацій (наприклад, довіреність на отримання зарплати) [7, 822].

На нашу думку, офіційним є документ, який містить такі обов'язкові ознаки: засвідчує факти, що мають юридичне значення; створений уповноваженою на те державою юридичною або фізичною особою; має встановлену законом форму; підпадає під дію системи реєстрації, суворої звітності і контролю за обігом.

В ч. 2 ст. 357 КК предметом злочину визнаний *важливий особистий документ*. У Постанові Національного банку України № 22 від 21 січня 2004 р. «Про затвердження Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті» (п. 1.4) до документів, що засвідчують особу, належать: паспорт громадянина України, для громадян інших країн — паспортний документ, посвідка на проживання особи без громадянства та інші, визначені законодавством, документи. Згідно зі ст. 5 Закону України «Про громадянство України» від 18 січня 2001 р., документами, що підтверджують громадянство України, є: паспорт громадянина України; свідоцтво про належність до громадянства України; паспорт громадянина України для виїзду за кордон; тимчасове посвідчення громадянина України; проїзний документ дитини; дипломатичний паспорт; службовий паспорт; посвідчення особи моряка; посвідчення члена екіпажу; посвідчення особи на повернення в Україну.

Проте, у зазначених вище нормативних актах перелічено основні документи, що засвідчують особу громадянина, а не передбачені кримінальним законом важливі особисті документи.

В ч. 3 ст. 357 КК важливим особистим документом визнаний паспорт.

Згідно зі ст. 1 Положення про паспорт громадянина України, затвердженого Постановою Верховної Ради України від 02 вересня 1993 р., паспортом визнається документ, який посвідчує особу власника і його належність до певної держави. У Федеральному законі РФ від 12 червня 2002 р. «Про основні гарантії виборчих прав і права на участь в референдумі громадян Російської Федерації» дається більш повне, на наш погляд, визначення документа, що замінює паспорт громадянина — *«документ, що засвідчує особу громадянина, виданий уповноваженим державним органом»*.

Незрозумілим залишається питання, кому саме повинні належати, згідно з КК, важливі особисті документи — потерпілому, суб'єкту злочину, — або визнавати їх важливими має особа, яка розглядає конкретну справу? Звернімося за відповіддю до праць російських вчених. Так, А. В. Наумов вважає, що визнання документа важливим для потерпілого відбувається на підставі оцінки фактичних обставин справи (першою чергою, встановлення ступеня важливості викраденого документа для конкретного потерпілого) [8, 761]. На думку В. С. Комісарова, вказівка в законі на особистий характер важливих документів свідчить про обов'язковість особистої характеристики статусу потерпілого або закріплення якогонебудь суб'єктивного права [9, 264]. На наш погляд, ознака «важливий», застосована законодавцем у кримінальному законі по відношенню до особистого документа, не є юридично обґрунтованим терміном і не може бути використана для конструювання норми. Її варто замінити на ознаку «офіційний». Пропонуємо таку редакцію ч. 3 ст. 357 КК: *«Незаконне заволодіння будь-яким способом паспортом або іншим офіційним особистим документом — карається...»*.

На думку М. І. Мельника та М. І. Хавронюка, до інших важливих особистих документів слід відносити посвідчення, трудову книжку, диплом про закінчення вищого закладу освіти, свідоцтво про народження, інші документи, які засвідчують важливі факти і події в житті людини і втрата яких суттєво ускладнює реалізацію її прав, свобод і законних інтересів [4]; на думку В. С. Комісарова — загальногромадянський паспорт, закордонний паспорт (дипломатичний паспорт, службовий паспорт, паспорт моряка); документи, що виконують функцію паспорта (посвідчення особи офіцера, офіційну довідку, яка замінює паспорт, та ін.), військовий квиток, диплом про закінчення ВНЗ, трудову книжку, службове посвідчення і т. ін. [9, 263—265].

У судовій практиці різних часів важливими особистими документами, передбаченими ч. 3 ст. 357 КК, визнавалися: паспорт, закордонний паспорт, свідоцтво про реєстрацію транспортного засобу, військовий квиток, посвідчення водія,

довіреність на право управління автотранспортом, технічний паспорт на автотранспорт, страховий медичний поліс, медична санітарна книжка, трудова книжка, диплом вчителя початкових класів, свідоцтво про закінчення курсів масажистів (останнє викликає великий сумнів). За відсутності чіткого законодавчого переліку важливих особистих документів громадянина явна правозахисна та судова практика вивнена суперечностями.

Таким чином, можна зробити висновок, що істотним недоліком законодавства є відсутність чітких критеріїв, якими необхідно керуватися при визначенні *офіційних документів* – предметів злочину у ч. 1 ст. 357 КК, *особливо важливих документів* – предметів ч. 2 ст. 357 КК, *важливих особистих документів* – предметів ч. 3 ст. 357 КК, або їх повного переліку.

До таких слід відносити, зокрема, атестат про повну загальну середню освіту, диплом про закінчення вищого навчального закладу, трудову книжку, рішення суду, виконавчий лист, свідоцтво про шлюб або розірвання шлюбу, ліцензію, свідоцтво про державну реєстрацію суб'єкта підприємницької діяльності, свідоцтво про право на спадщину, свідоцтво про придбання майна на аукціоні, атестат доцента або професора тощо [4]; іменні документи, які фіксують, свідчать, засвідчують певні факти, особу громадянина або його

правове становище (посвідчення, довідки, свідоцтва, дипломи, атестати, трудові книжки, листки непрацездатності) [11]; іменний документ, що засвідчує особу, право, статус фізичної особи (посвідчення особи, пенсійне посвідчення, посвідчення водія, посвідчення ветерана ВВВ тощо), виданий і оформлений відповідним чином [12] і т. ін.

Офіційними документами, що надають права або звільняють від обов'язків, в опублікованій судовій практиці визнавалися: паспорт; посвідчення працівника прокуратури; вексель; рецепт для отримання наркотичного засобу або психотропної речовини, інший документ для отримання наркотичного засобу або психотропної речовини; платіжне доручення.

Так само, як і стосовно решти офіційних документів, ні переліку, ні визначення документів, що надають право або звільняють від обов'язків, нормативно не встановлено.

Підводячи підсумок, слід зробити висновок, що законодавцеві необхідно сформулювати поняття офіційних документів – предметів злочинів – або надати їх конкретний перелік. На нашу думку, документи повинні визнаватися «офіційними», «особливо важливими» «важливими особистими», «які надають права або звільняють від обов'язків» не через судову практику, що склалася, а на підставі визначених законом ознак.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Курс советского уголовного права: Часть особенная. – Т. 4. – Л., 1978.
2. Актуальні проблеми протидії злочинності в Україні: Матер. наук.–практ. семінару (21 березня 2008 р., Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ). – Д.: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2008.
3. Текст стандарту офіційно опублікований не був: ГОСТ Р 51141–98 «Діловодство і архівна справа. Терміни і визначення», затверджений Ухвалою Держстандарту РФ від 27 лютого 1998 р. // Довідкова система «Гарант».
4. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 р. / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – К.: Каннон, А.С.К., 2001.
5. Тлумачний словник термінів діловодства. – Додаток 9 до п. 4.1. Інструкції «Про вимоги щодо оформлення документів у системі МВС України», затв. Наказом МВС України від 20 січня 2004 р. № 55.
6. Кримінальний кодекс України: Наук.–практ.-й комент. – Вид. 5, перероб. та доп. / Відп. ред. Є. Л. Стрельцов. – Х.: ТОВ «Одіссей», 2008.
7. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. – Вид. 2., перероб. та доп. / Відп. ред. С. С. Яценко. – К.: А.С.К., 2003.
8. *Наумов А. В.* Российское уголовное право: Курс лекцій. – В 2 т. – Т. 2. – М., 2004.
9. Курс уголовного права. – Том 5: Особенная часть / Под ред. д.ю.н., проф. Г. Н. Борзенкова, д.ю.н., проф. В. С. Комиссарова. – М.: ИКД «Зерцало-М», 2002.
10. Кримінальне право України: Особлива частина: Підруч. для студ. вищ. навч. закл. / М. І. Бажанов, В. Я. Тацій, В. В. Сташис, І. О. Зінченко та ін.; За ред. професорів М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – К.: Юрінком Інтер; Х.: Право, 2002.
11. *Пихасов Б. И.* Проблемы борьбы с подлогом документов: Автореф. дис. докт. юрид. наук. – М., 1970.
12. *Гришанин И., Щиголов Ю.* Квалификация подделки и использования подложных документов // Российская юстиция, 1999. – № 11.

М. О. Буртовой,

старший викладач кафедри кримінально-правових дисциплін
Криворізького факультету Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ, ад'юнкт кафедри кримінального права та кримінології
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ